

COMUNICACIÓ

Xavier Laudo Castillo (Universitat de Girona): *La història i el seu nexa amb el present. Tres accepcions de la “Historia magistra vitae”*

Ens hem reunit aquí per parlar de la memòria però jo voldria també dir alguna cosa sobre la història. S'ha parlat molt de la relació entre memòria i història, i tot sovint s'ha associat la memòria a l'individu mentre es reservava la història a la col·lectivitat. També hi ha hagut qui ha considerat l'una com a producte de l'altra, és el cas de la classificació de les ciències del canceller Bacon que popularitzà D'Alembert en el *Discurs preliminar* de l'*Enciclopèdia*: la Història com a producte de la Memòria¹. Sembla clar, però, que la Història, en tant que ciència o disciplina, no és efecte de la memòria ni té a veure amb ella gaire més que el que hi puguin tenir la Física o les Matemàtiques. Perquè la Història no és un record del passat sinó una interpretació, reconstrucció o report de les fonts, relíquies, testimonis del passat: per tant, producte de l'enteniment i la raó, no pas de la memòria.

No obstant, seria absurd negar una certa vinculació entre elles, començant pel fet que, si l'ésser humà no tingués la facultat de la memòria, tampoc no seria possible la Història. També es manté viva una disputa entre els partidaris de l'una o de l'altra a propòsit del complex debat entorn la “recuperació de la memòria històrica”. D'una banda s'ha argumentat a favor de la Memòria (amb el cognom d'històrica o col·lectiva)² pel

1. Aquesta classificació la completaven la Poesia com a producte de la Imaginació i la Filosofia i les Matemàtiques de la Raó.

2. Aquest tipus de reivindicació de la Memòria remet a un subjecte abstracte que, ja sigui la Humanitat, una societat o altres col·lectius, tindria el deure de recordar el seu passat. Un passat col·lectiu i històric en tant que tindria a veure amb els fets relacionats amb la vida pública (tasca de l'historiador) i no de la vida privada (tasca més aviat, entre d'altres, del psicòleg). Cal dir també que qui encunyà el concepte de “memòria col·lectiva” fou Maurice Halbwachs, vegeu la seva *Mémoire collective*. Paris: PUF, 1968.

seu nexa directe amb allò viscut i recordat, de l'altra s'ha defensat la preeminència de la Història com a garant de la cerca de la veritat a través de la distància.³

Però no és en aquesta polèmica que voldria aprofundir avui. El que voldria és quedar-me amb el que ja hem dit que caracteritza la memòria: el seu vincle indiscutible amb el present. L'acció de recordar és una referència al *passat* que es fa sempre des del *present*. Això és quelcom que, ben pensat, pot semblar prou obvi, d'altra banda. Però on voldria posar èmfasi és en què la Història també té una relació semblant amb el present que tot sovint es passa per alt i que pot resultar de gran interès per altres disciplines i sabers, com en el meu cas ho és en la pedagogia. I aquí és on voldria arribar, tot passant abans pel *topos* ciceronià de la *Historia magistra vitae* i, molt breument, per tres possibles maneres d'entendre'l a partir d'una lectura d'alguns treballs de Reinhart Koselleck.

a) *Accepció clàssica*

La fórmula ciceroniana de la *Historia magistra vitae* ha estat des d'antic considerada com una espècie de magatzem d'experiències alienes de les quals en podíem disposar per alliberar-nos d'incórrer en els mateixos errors ja comesos en el passat. És el sentit d'allò tan escaïnàt de “qui no coneix la seva història està condemnat a repetir-la”.

3. Entre els partidaris de la Memòria destaquem Frank ANKERSMIT: *Historical Representation*. Stanford: Stanford University Press, 2001, argumentant el perill que la historiografia racionalitzi horrors com els dels camps de concentració i se'n perdi el seu caràcter afectiu i únic. Entre els partidaris de la Història cal comptar Pierre NORA: “Pour une histoire au second degré”, *Le débat*, 122, p. 41-61 i Krzysztof POMIAN: “Sur les rapports de la mémoire et de l'histoire”, *Le débat*, 122, p. 32-40 advertint del caràcter maniqueu, simplificador i distorsiu de la Memòria. Tampoc han faltat les postures conciliadores, i aquí és obligat esmentar Paul RICOEUR, sobre tot el de *La mémoire, l'histoire, l'oublié*. Paris: Seuil, 2000 i “Mémoire: approches historiques, approches philosophiques”, *Le débat*, núm. 122, p. 41-61.

Una de les formes més recurrents en què la màxima de la qual parlem s'ha posat en pràctica per part d'autors il·lustres ha estat usar les històries com a exemples, ja fos per derrocar generalitzacions com per trobar regles generals. És a dir, un funcionament amb el que, com aquell qui diu, es podia deduir qualsevol cosa de la Història. En aquest sentit la Història ens seria útil perquè ens fa saber tot allò que pot ser emprat de nou en una ocasió similar. El paper magistral de la Història era, en paraules de Koselleck, al mateix temps garantia i símptoma per a la continuïtat que fusionava el passat amb el futur.

També, no cal dir-ho, s'hi havien anat posat objeccions com ara que el futur era sempre incert i imprevisible o que, en el cas de ser possible la previsibilitat, aquesta mancava de sentit, car allò que havia de succeir era inevitable. Koselleck cita Frederic el Gran, qui accepta que les escenes de la Història mundial es repeteixen i argumenta que és perquè la gent protagonista de la història (*Geschichte*) no ha fet seves, malgrat conèixer-les, les ensenyances de la Història (*Historie*). I diu: “és una propietat de l'esperit humà el fet que els exemples no millorin ningú. Les bestieses dels pares s'han perdut pels fills, cada generació ha de cometre les seves pròpies”.⁴

El cas és que, per dir-ho d'un cop, amb la Revolució Francesa es pulveritzà l'exemplaritat del passat. Droysen ja no hi creia quan sentenciava que per sobre de les Històries (*Historien*) hi ha la història mateixa (*Geschichte*).⁵ Tampoc Ranke, per cert des d'uns postulats diferents, quan es lamentava que se li hagués atribuït a la Història la tasca d'instruir al món per l'aprofitament dels anys futurs ja que ell com a historiador no pretenia sinó mostrar com havia estat el passat realment.⁶ Una altra cita confirmant aquesta idea d'època, en aquest cas de Mommsen: “la Història ja no és una mestra que proporciona l'habilitat política de receptar, sinó que ella és capaç d'ensenyar només dirigint i animant a la creació autònoma”⁷.

4. Citat a KOSELLECK, R.: *Futuro pasado*. Barcelona: Paidós, 1993, p. 48.

5. DROYSEN, J. G. *Històrica*. Barcelona: Edicions 62, 1986, p. 290.

6. Citat a KOSELLECK, R.: *Futuro pasado*. op. cit. p. 57.

7. *Ibid.* p. 66.

Així les coses, semblava que qualsevol exemple del passat, malgrat hagués estat après, arribava sempre massa tard. Quedaria així descartada la vigència d'un primer ús de la *historia magistra vitae*.

b. *Accepció prognòstica*

Una segona possibilitat de la *historia magistra vitae* es podria escatir d'un altre dels postulats de Koselleck⁸, segons el qual en la història sempre esdevé allò contingut en les dades preliminars, mai res de totalment nou, de manera que es viable formular prediccions amb èxit. En aquest sentit apareix una *Històrica* (doctrina de les condicions de possibilitat de les històries) que pot aixoplugar la voluntat d'intervenir en la realitat a partir de l'ús de la Història.

Això hauria de ser possible recolzant-se en les condicions a llarg termini i estructures persistents dins les quals acostuma a presentar-se la novetat i les històries noves que vivim com a úniques. Tal com ha dit algun comentarista “una recuperación de la historia como maestra de vida, no en el sentido clásico de imitación de acontecimientos singulares, sino en el sentido de una ciencia del pronóstico que pueda medir y sopesar los márgenes y las condiciones de posibilidad de acontecimientos. Éste es el marco para comprender la solución propuesta para la situación actual, caracterizada por la saturación de la experiencia de la aceleración: introducir efectos dilatorios que estabilicen las condiciones (políticas, económicas, tecnológicas, etc.) de nuestra acción que harían más previsible el futuro”⁹.

En cas de no fer-se així, la creixent diferenciació entre *experiència* i *expectativa* que caracteritza la Modernitat (que el que vagi a succeir no tingui a veure amb quelcom que es recorda sinó amb quelcom que es projecta), estaria arribant a una saturació que impediria la possibilitat de qualsevol pronòstic

8. KOSELLECK, R.: *Aceleración, prognosis y secularización*. Valencia: Pre-Textos, 2003.

9. GARCÍA, D.: “Aceleración, prognosis y secularización”, de Reinhart Koselleck”. *Modernidades*, nº2, diciembre 2005.

futur. I així les coses, es veurien compromeses també les possibilitats de qualsevulla mena de projectes pedagògics de mig o llarg termini que pretenguessin valer-se de la Història com a mestra per a la vida en aquest sentit. Amb tot, aquesta seria una accepció de la *historia magistra vitae* que, independentment de la seva probabilitat d'executar-se, en el camp pedagògic la seva aplicació interessaria sobretot a l'àmbit de la pedagogia política o al de la política educativa. És a dir, la Història com a eina de prognosi quedaria reservada, en pedagogia, a l'ordre dels discursos i al de les decisions, i no tant al de la gestió i la pràctica professional ¹⁰.

c. *Accepció possibilista*

La tercera possibilitat de la *historia magistra vitae* és la d'emprar el coneixement dels problemes i les solucions del passat per tractar de respondre millor a les dificultats del present. Del que hem vist fins aquí ens podríem quedar amb què la Història no ens servirà per evitar els errors (entenent per error allò que no ha sortit com nosaltres voldríem), però sí ens podria ajudar –en la línia de l'esmentada cita de Mommsen–, a l'hora d'afrontar i plantejar creativament l'abordatge d'un repte que es presenti davant nosaltres ara i aquí.

Sabem que la Història (*Historie*) com la filosofia, són com l'òliba de Minerva, que només aixequen el vol quan cau el Sol. Els fets esdevinguts en el moment present només cobren sentit quan són evocats des del futur, és a dir quan són posats dins una seqüència temporal. Talment com quan el dia 1 d'agost del 1914 la declaració de la Guerra Austro-Hongaresa es va estendre a Rússia *no podia* dir-se que aquell era l'inici de la Primera Guerra Mundial. Per descobrir aquesta mena de significats cal considerar simultàniament el seu passat i el seu futur. Dit en altres paraules, d'Història només se'n pot parlar des del futur. Des del futur del passat en qüestió, des del present en el que ens trobem.

10. Per a una diferenciació entre pedagogia política, política educativa i gestió políticoeducativa vegeu MOREU, A.: "Pedagogia política i Política educativa", *Temps d'Educació*, 2000, n°24.

El passat només adquireix sentit pensant en el present. Tal i com ha dit Collingwood, el passat de la Història sempre viu en el present¹¹. Per tant, donat que tot passat és sempre interpretat des del present, l'aparent salt que podria semblar aquesta tercera possibilitat de la Història com a mestra per a la vida no és tal. Perquè, de fet, preguntar al passat pels problemes del present, és l'única manera possible de preguntar al passat, és a dir, amb preguntes del present.

No podrem aprofundir gaire més en aquesta comunicació però sí voldríem esmentar que, quan Gadamer va rehabilitar els prejudicis com a condicions de la veritat en la Història, va palesar també que qualsevol mirada al passat està sempre condicionada per la nostra situació en el present i per les nostres preocupacions actuals. De manera que, ja es tracti d'un historiador de l'educació o de qualsevol pedagog o mestre estudiant d'història, en tant que conscient i preocupat per un problema concret del present interpretarà la Història amb el concurs de la seva preocupació. I d'aquí a tractar de proposar una solució pedagògica o una intervenció educativa només hi ha un pas. El pas de contextualitzar i concretar el passat interpretat amb la problemàtica actual que és objecte d'atenció.

En el cas d'un historiador de l'educació, si no és un gran coneixedor del camp d'intervenció pel qual es preocupa, òbviament no podrà portar a terme la tasca de concreció i operativització, però sí que la realització d'aquest projecte per part d'una altra persona o d'un equip seria possible, en aquest cas, gràcies a ell. I jugaria un paper important en un hipotètic disseny d'una pràctica educativa, d'una tècnica didàctica concreta o d'un més ambiciós model pedagògic. Sempre tractant de respondre a una pregunta del present que es tracta de resoldre per al futur. Tal com ha dit Koselleck, l'historiador, a diferència del teòleg, el jurista o el filòleg, no depèn directament dels textos, sinó que se serveix d'ells com a testimonis i els transforma en fonts mitjançant preguntes. I per això no pot

11. COLLINGWOOD, R. G. *Idea de la historia*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 2004, p. 251.

menys que transformar l'experiència de la història en quelcom amb sentit, és a dir, assimilar-la hermenèuticament¹². És per això que, en la mateixa tasca d'historiar, hi ha implícita aquesta tercera forma, la possibilista, de la *historia magistra vitae*.

I és que si la Història és la resposta a la pregunta pel passat, s'hauria d'aprofitar el contrast de sengles preguntes i respostes en relació al present des del que han estat formulades. Bajtin deia que el sentit era allò que responia a les preguntes¹³. Des d'aquest punt de vista el sentit de la història és el de respondre a les preguntes, a les preguntes que ens fem en el present. Si, respecte al passat, la memòria és allò que recordem, la Història potser és allò que ens preguntem.

12. KOSELLECK, R.: "Histórica y hermenéutica", en KOSELLECK, R. i GADAMER, H-G.: *Historia y hermenéutica*. Barcelona: Paidós, 1997, p. 69 i 91-92.

13. BAJTIN, M.: *Estética de la creación verbal*. Mèxic: Siglo veintiuno editores, 1999, p. 367.